

PATRIARCHAT MOSKIEWSKI

Chrzest Rusi w 988 r. nie był początkiem jej chrystianizacji, lecz zakończeniem dość długiego procesu przenikania chrześcijaństwa na tereny naddnieprzańskie. Według tradycji kościelnej pierwszym głosicielem wiary Chrystusowej na terenach późniejszej Rusi był św. Apostoł Andrzej. Miał on ustawić krzyż na kijowskich wzgórzach i przepowiedzieć, że nadejdą dni kiedy rozbłyszczą tu kopuły licznych domów bożych. Oczywiście nie posiadamy żadnych archeologicznych zabytków chrześcijaństwa z tego wczesnego okresu (wiemy co prawda, że na Krym w okresie prześladowań zsyłano wielu chrześcijan, np. trzeciego bp. Rzymu św. Klemensa). Nie mniej jednak, północne wybrzeża Morza Czarnego zawsze znajdowały się w orbicie zainteresowań Imperium Bizantyjskiego. Do państwa Chazarów, które rozciągało się od Karpat po Ural, około 855 roku, wysyłało ono misję chrześcijańską pod kierownictwem świętego Konstantyna (Cyryla). Na szczególną uwagę zasługuje również chrzest Rusinów dokonany w latach 60-tych IX wieku za rządów książąt Askolda i Dira. Prawdopodobnie jednak ograniczył się on jedynie do książęcej drużyny. Za panowania książąt Olega i Igora (pierwsza połowa X w.) chrześcijaństwo zaczyna coraz mocniej przenikać nad Dniepr. Po śmierci Igora w 945 roku rządy na Rusi objęła chrześcijanka księżna Olga (ochrzciła się w Konstantynopolu, lecz już wcześniej miała swego osobistego kapelana). Za rządów jej wnuka Włodzimierza w roku 988 Ruś ostatecznie przyjęła chrześcijaństwo. W najważniejszych miastach ustanowiono biskupstwa i prowadzono misję wewnętrzną. W przeciągu niespełna stu lat, schryścianizowano najdalsze zakątki kraju.

Ważnym, chociaż bardzo trudnym, okresem w historii Kościoła ruskiego była niewola Mongołów. Po trzech wyniszczających wyprawach (1237-1241) zdobyli oni całą Ruś, za wyjątkiem najbardziej północnych księstw. Kijów i inne większe miasta zostały doszczętnie spalone. Tysiące ludzi wymordowano lub uprowadzono w niewolę. Ocalały jedynie Nowogród i Psków. Mongołowie po zakończeniu podbojów okazywali względną tolerancję wobec Prawosławia. Zwalniali metropolitów kijowskich z konieczności wnoszenia danin i pozwalali im swobodnie jeździć po całym kraju. W tym czasie na katedry metropolitalne powoływano zarówno Rusinów jak i Greków. Jeden z nich, imieniem Teognost (1325-1352) w roku 1328 postanowił na stałe przenieść siedzibę metropolii ze zniszczonego Kijowa do Moskwy, co zapoczątkowało formowanie się metropolii moskiewskiej. Od połowy XIV wieku stała się ona głównym ośrodkiem odrodzenia religijnego i narodowego.

Za panowania księcia Dymitra Moskiewskiego (1359-1389), w bitwie na Kulikowym Polu (1380), wojska tataro-mongolskie poniosły klęskę. Zwycięstwo to jednak nie zakończyło tatarskiej niewoli. Mongołowie wciąż byli silni i narzucili Rusi swoje zwierzchnictwo. Zwycięstwo na Kulikowym Polu odegrało ważną rolę w dziejach Rusi, ponieważ obaliło ono przekonanie o niemożliwości pokonania najeźdźcy.

Wiek XV stał się dla Rusi czasem duchowego odrodzenia. W tym okresie rozpoczęto budowę wielu świątyń, restytuowano życie zakonne. Rozwijała się nauka, a malarstwo ikonograficzne przeżyło swój złoty wiek. Klasztory Rusi utrzymywały stałe kontakty z Konstantynopolem i klasztorami św. Góry Athos.

W roku 1448 metropolia moskiewska otrzymała status Kościoła autokefalicznego. Za rządów księcia Iwana III (1462-1505), w roku 1480, Moskwa ostatecznie wyzwoliła się z niewoli tatarskiej. Od tego momentu Państwo Moskiewskie rosło w potęgę. Sprzyjało to również rozwojowi Kościoła prawosławnego. Zakładano nowe klasztory, przy których powstawały warsztaty ikonograficzne, skrytorie, przytułki, szpitale i warsztaty rzemieślnicze.

W roku 1589 decyzją wschodnich patriarchów erygowano Patriarchat moskiewski. W jego skład weszły 4 metropolie, 6 arcybiskupstw i 8 biskupstw. W uroczystościach ogłoszenia patriarchatu udział wzięli patriarcha Konstantynopola Jeremiasz II. Pierwszym patriarchą został metropolita moskiewski Hiob.

Przełom wieków XVI i XVII, mimo religijnych sukcesów, nie był okresem korzystnym w historii Patriarchatu. W latach 1598-1613 Ruś moskiewska przeżyła wielki wstrząs polityczny (smutnoje wriemia). Koniec rządów dynastii Ruryka i śmierć cara Teodora doprowadziły do wojny domowej i anarchii. Sytuację pogorszyły ponadto polskie i szwedzkie najazdy. Ponownie Ruś przetrwała jedynie

dzięki staraniom św. patriarchy Hermogena (1606-1612) i mnichów z monasteru św. Sergiusza. Zgromadzenie narodowe (ziemski sobór) w roku 1613 wybrało carem szesnastoletniego Michała Romanowa, co przyczyniło się do powolnego ustabilizowania się sytuacji w kraju.

W roku 1652 patriarchą moskiewskim został Nikon (1652-1681), który w celu ujednoczenia ksiąg liturgicznych z greckimi oryginałami polecił przetłumaczyć je na nowo i nakazał stosować się do obrzędów greckich wszędzie tam, gdzie różniły się one od miejscowych. Część duchowieństwa, z protopopem Awwakumem na czele, odmówiło posłuszeństwa patriarsze. Przeciwnicy Nikona utworzyli własną społeczność starowierów (staroobrzędowców). Na zwołanym w latach 1666-1667, wielkim soborze moskiewskim, na którym byli obecni patriarchowie Aleksandrii Paisjusz i Antiochii Makary potępiono staroobrzędowców i osądzono również patriarchę Nikona.

Ważnym wydarzeniem omawianego okresu było wcielenie do cesarstwa moskiewskiego ziem zachodniej Ukrainy, znajdujących się dotychczas w granicach Rzeczypospolitej. Na mocy unii w Krewie, Wielkie Księstwo Litewskie połączyło się z Polską, a w 1569 roku w Lublinie utworzono z nich jedno państwo - Rzeczpospolitą. W roku 1596 doszło do zawarcia unii brzeskiej podporządkowującej papieżowi Kościół prawosławny w Polsce. Stało się to jednym z powodów wybuchu kozackiego powstania na Ukrainie pod przywództwem Bohdana Chmielnickiego w 1648 r. Szukając pomocy cara Aleksego, w roku 1654 w Perjasławiu, zgromadzenie Kozaków uznało zwierzchność moskiewskiego władcy. Zapoczątkowana w wyniku tego porozumienia wojna moskiewsko-polska trwała do roku 1667. Żadna ze stron nie zdołała osiągnąć przewagi na miarę zwycięstwa. W wyniku zawartego tzw. „wieczystego pokoju” (1686), Ukraina została podzielona - lewobrzeżna Ukraina z Kijowem weszła w skład Państwa Moskiewskiego, a prawobrzeżna pozostała przy Polsce. W wyniku takich rozstrzygnięć, od roku 1685 metropolia kijowska została podporządkowana Patriarchatowi moskiewskiemu (patriarcha Konstantynopola Dionizy IV wyraził na to zgodę w 1686 r.).

Panowanie cara Piotra Wielkiego (1682-1725) miało niekorzystny wpływ na sytuację Kościoła prawosławnego. Za jego rządów przeprowadzono reformę wewnątrzkościelną, która miała na celu podporządkowanie Kościoła władzy państwowej. W roku 1700 zmarł patriarcha Hadrian. Patriarszy tron objął wówczas Stefan Jaworski. Nie podniesiono go jednak do godności patriarchy. Przez następne dwadzieścia lat, Piotr obsadzał stolice biskupie ludźmi wybieranymi przez siebie. Pod nadzorem cara, bp Teofan Prokopowicz opracował „Duchowy regulamin” ogłoszony w 1721 roku, który zmieniał sytuację prawną Kościoła. Najważniejszym postanowieniem nowego prawa było zniesienie patriarchatu i zastąpienie go stale urzędującą radą złożoną z duchownych, nazwaną Świętobliwym Synodem. Synod składał się z przewodniczącego, dwóch jego zastępców i ośmiu innych członków mianowanych spośród biskupów, mnichów i kapłanów. Synod nie był organem wybieralnym, każdego z jego członków mianował car i on też mógł go zwolnić. Było to rzeczywiste podporządkowanie Kościoła władzy świeckiej oraz ograniczenie jego działalności. Wobec despotyzmu władcy, wszelkie sprzeciwy kończyły się śmiercią bądź uwięzieniem niezadowolonych.

Ograniczenie wpływu i swobody Kościoła osiągnęło swój szczyt za panowania carycy Katarzyny II (1762-1796). W tym to okresie odebrano Kościołowi ziemie i zamknięto wiele klasztorów. Takie działania wywołały sprzeciw wielu biskupów. Najbardziej znanym był Arseniusz Matsiewicz, metropolita Rostowa, którego w roku 1772 caryca kazała zamorzyć głodem za to, że krytykował jej politykę. Innych biskupów więziono lub pozbawiono prawa noszenia szat duchownych. W tym czasie, mimo ciężkiej sytuacji, pojawiają się w życiu Kościoła oznaki duchowego odrodzenia. Związane ono było z działalnością tak znakomitych osób jak św. Tychon Zadoński (1724-1783) i św. Paisjusz Wielickzowski (1722-1794). Po nich przyszedł szereg wybitnych ojców dziewiętnastego wieku. Najwięksi z nich to święci: Serafin z Sarowa, metropolita Filaret (Drozdow), biskup Teofan Pustelnik (Zatwornik), biskup Ignacy Branczaninow oraz starcy pustyni Optino ze św. Ambrożym na czele.

Na początku XX wieku w Kościele rosyjskim pojawiły się coraz silniejsze dążenia do odnowienia Patriarchatu. W dniu 15 sierpnia 1917 roku został otwarty Lokalny Sobór Kościoła Rosyjskiego, którego najważniejszą decyzją było restytuowanie patriarchatu. Na patriarchę Moskiewskiego i całej Rusi wybrano metropolitę moskiewskiego Tichona (Bielajewa).

Niestety były to już przedrewolucyjne czasy. Już w październiku 1917 roku, po rewolucji bolszewickiej, władzę w kraju przejmuje Rząd Tymczasowy, a Kościół zostaje pozbawiony osobowości prawnej. Skonfiskowano wówczas cały jego majątek i rozpoczęły się prześladowania duchowieństwa. Do 1939 roku zamordowano 130 biskupów, tysiące kapłanów i zakonników, setki tysięcy wiernych. Jeszcze większą liczbę skazano na zesłania i przymusowe roboty. Represje nie zdołały jednak zniszczyć Kościoła.

Prześladowania zostały częściowo przerwane wybuchem II Wojny Światowej. Stalin szukając pełnego społecznego poparcia zmienia politykę religijną kraju. Doszło wówczas do czasowego tolerowania Kościoła. Władze zobowiązały się zaprzestać propagandy antyreligijnej. Dopuszczono do wyboru patriarchy, którym został metropolita Sergiusz (Starogorodskij). Kościołowi zwrócono 20 tysięcy świątyń, pozwolono restytuować 70 klasztorów i otworzyć seminaria duchowne. Z więzień zwolniono wielu duchownych.

Po śmierci patriarchy Sergiusza w 1944 roku, patriarchą zostaje wybrany Aleksy I (1944-1970), który dążył do wszechstronnego odrodzenia życia kościelnego. Jednak, gdy władzę w ZSRR przejął Nikita Chruszczow, na Kościół ponownie spadają straszne prześladowania. Dziesiątki biskupów, tysiące duchownych i dziesiątki tysięcy prostych wiernych zasilają obozy pracy przymusowej, łagry i więzienia. Niszczenie świątyń urasta do niespotykanych dotychczas rozmiarów. Życie zakonne jest całkowicie zakazane. Działalność wydawnicza i edukacyjna poddane są najsurowszej kontroli.

Do poważnych zmian doszło dopiero za czasów Michaiła Gorbaczowa. Rosja wychodząc na spotkanie Europy, musiała zrewidować swój stosunek do religii. Pozwolono wówczas otwierać zamknięte świątynie i klasztory. Do roku 1990 zwrócono Kościołowi 60 klasztorów, 4 tysiące świątyń, otworzono ponad 2000 nowych parafii. Potrzeby były jednak znacznie większe. Dotkliwie odczuwano brak duchowieństwa, świątyń i literatury religijnej. Co gorsza wykorzystując sytuację „duchowego głodu” niektóre wyznania religijne i sekty rozpoczęły tu wzmoczoną agitację i prozelityzm. Doprowadziło to do zachwiania dotychczas aktywnego udziału Patriarchatu moskiewskiego w ruchu ekumenicznym i oziębienia stosunków np. z Kościołem rzymskokatolickim – szczególnie ostro odebrano jego poparcie dla odradzającego się grekokatolicyzmu).

Obecnie Patriarchat Moskiewski posiada 12 metropolii i 115 biskupstw, około 500 klasztorów, 20 tysięcy parafii. W skład kleru wchodzi 151 biskupów, 17500 tysięcy kapłanów i 2275 diakonów. Wiernych jest około 70 milionów. W skład Patriarchatu moskiewskiego wchodzi ponadto Ukraińska Prawosławna Cerkiew (5 metropolii, 32 biskupstwa), Białoruska Prawosławna Cerkiew (1 metropolia, 9 biskupstw), Japońska Autonomiczna Cerkiew i kilka diecezji w Europie i Ameryce Północnej. Zwierzchnikiem Kościoła jest, Patriarcha Moskwy i całej Rusi Aleksy II, który jest piętnastym patriarchą od powstania patriarchatu. Obecny patriarcha urodził się 23 lutego 1929 roku w Tallinie. W dniu 3 września 1961 roku odbyła się jego biskupia chirotonia. Dnia 7 lipca 1990 roku Sobór Lokalny rosyjskiego Kościoła prawosławnego wybrał metropolitę Aleksęgo na patriarchę. Intronizacja na tron patriarszy odbyła się 10 lipca 1990 r.

Patriarsze moskiewskiemu przysługuje oficjalny tytuł „*Jego Świątobliwość, Patriarcha moskiewski i całej Rusi*”. Rezydencja patriarchy i sobór katedralny pw. Theofanii (Богоявленский собор) znajdują się w Moskwie